

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2023-40 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Гайдамаки Вікторії Олександрівни
на тему: «Теоретико-правові засади функціонування соціальної
держави в умовах європейської інтеграції», представлену на
здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Проблематика соціальної державності посіла важливе місце у наукових дослідженнях європейських правників, політологів, соціологів і економістів після закріплення соціальної держави як принципу конституційного ладу Франції і ФРН. Стрімке розширення кола європейських країн, які на рівні основних законів закріпили цей принцип, диференціація моделей соціальної держави за різними критеріями, протидія викликам, пов'язаним з економічними кризами, забезпечувало стабільну увагу науковців до вказаної проблематики.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть Європі активізувалися дебати стосовно необхідності у сильнішій соціальній державі/державі загального добробуту, яка здатна впоратися з новими викликами добробуту (зростання нерівності; демографічні, кліматичні та технологічні зміни; нові особливості ринків праці; економічні, бюджетні та фіскальні обмеження; цифровізація усіх сфер державного і суспільного життя тощо), які стали ключовими для світового порядку денного, що включає в себе Цілі сталого розвитку, схвалені Генеральною Асамблеєю ООН у 2015 р. Це, в свою чергу, привернуло увагу наукових кіл, провідних європейських університетів, а також інститутів Європейського Союзу. У 2023 р. створена за ініціативи Європейської комісії Група високого рівня з питань майбутнього соціального захисту та соціальної держави в ЄС підготувала звіт і ключові стратегічні рекомендації як для держав-членів інтеграційного об'єднання, так і для Європейського Союзу в

цілому з урахуванням уроків пандемії COVID-19 та агресії Росії проти України та її наслідків. У Звіті констатовалося, що соціальна держава/держава загального добробуту є основним аспектом ідентичності об'єднаної Європи. Зважаючи на це, а також успіхи України на шляху інтеграції до Європейського Союзу, слід визнати дослідження Гайдамаки В. О. на тему «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції» вкрай актуальним і практично значущим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація №0111U000954 УкрІНТЕІ). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 23 листопада 2018 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Робота В. О. Гайдамаки має яскраво виражений авторський підхід. Специфіка історичного підходу, який простежується у всіх підрозділах дисертації, відображається у проблемно-хронологічному принципі вивчення соціальної політики, скрупульозній опорі на першоджерела та спробі всебічного охоплення проблеми, що вивчається.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у вітчизняній юридичній літературі проблеми функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції до цього часу комплексно не досліджувалися. Належний рівень наукової обґрунтованості результатів дослідження забезпечується вдалими оперуваннями позиціями науковців, викладеними у широкому колі наукових робіт.

Окремо слід зазначити, що дослідницька база рецензованого дослідження характеризується комплексним характером, про що свідчить використання широкої і різнобічної джерельної бази, більшість з якої представляють іноземні

наукові праці. Розробляючи власну теоретичну концепцію з предмету дослідження авторка спирається на аналіз широко спектру наукових джерел у галузі загальної теорії та історії права, філософії та політології, піддає критичному аналізу існуючі концепції, положення чинного законодавства, вдало та аргументовано підтверджує авторські висновки, пропозиції та рекомендації посиланням на наукові дослідження, національне законодавство держав-членів ЄС, законодавство і судову практику Європейського Союзу, акти Ради Європи і міжнародного права, матеріали соціологічних досліджень.

Основні наукові положення, висновки і пропозиції, викладені у дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів пізнання.

Зміст дисертації в цілому характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. За допомогою чітких визначень понять авторці вдалося досить аргументовано висловити свою думку щодо з ключових аспектів дослідження. Загалом дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису, становить цілісне і повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими висновками.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження В. О. Гайдамаки полягає в тому, що подана робота є системним дослідженням з суттєвим поглибленням наукових знань про особливості функціонування соціальної держави в умовах розбудови об'єднаної Європи, має безумовні ознаки наукової новизни як за теоретичними узагальненнями і висновками, так і за емпіричними матеріалами, більшість з яких вперше стають об'єктом загально-теоретичного дослідження. Відзначаючи новизну представлених теоретичних результатів проведених здобувачкою досліджень варто наголосити на тому, що в дисертації сформульовано та достатнім чином обґрунтовано низку нових положень і висновків, які мають важливе значення

для загальної теорії права, права Європейського Союзу та конституційного права.

Варто відзначити, що Вікторія Олександрівна, ставлячи одним зі своїх завдань розкриття сучасного змісту поняття «соціальна держава», підходить до відповіді на це запитання з різних точок зору – історичної, академічної, цільової, міжнародної та групової.

Нам імponує намагання дисертантки удосконалити визначення змісту поняття «модель соціальної держави», під якою вона пропонує розуміти певний образ конкретної європейської країни, який визначають суб'єкти, джерела, обсяги і напрями фінансування соціальної сфери. Важко не погодитися з висновком про те, що попри процес європейської інтеграції сьогодні не існує єдиної уніфікованої моделі соціальної держави. Це зумовлено тим, що кожна національна модель має своє історичне підґрунтя, принципи, якими оперує, а також спирається на економічні, політичні і культурні особливості країн, яким вона притаманна. Разом з тим, хоча кожна модель соціальної держави є певною мірою неповторною, однак, у зв'язку із плином часу та інтеграційними і глобалізаційними процесами, з'являються і змішані моделі соціальної держави, яким притаманні риси декількох моделей (с. 161).

Ми підтримуємо висновки дисертантки про те, що соціальна держава зразка кінця 1940 – початку 1950 років не було справжньою державою загального добробуту, оскільки вона не спиралася на розвинену законодавчу основу і з огляду на труднощі повоєнного відновлення Західної Європи – їй бракувало багатства для реалізації масштабних соціальних програм. Саме індустріалізація Європи забезпечила у подальшому необхідні фінансові кошти для «держави загального добробуту», яка закріпила і гарантувала право принаймні на елементарне соціальне страхування з мінімальними виплатами, що визначаються внесками протягом усього життя. Закріплення на міжнародному рівні соціально-економічних прав в свою чергу зміцнило правову та ідеологічну основу для сприйняття ідеї соціально-економічних прав. Сучасні реформи соціальної держави в середині Європейського Союзу – це

спроба покращити соціальні та економічні результати державних витрат без значного підвищення податків: у вік інформації та технологій завданням є створення розумнішого уряду, а не збільшення уряду. Важливий крок у модернізації сучасної соціальної держави в напрямку цифрової соціальної держави – це вирішення проблеми підвищення координації, управління та якісної інформації.

Заслуговує на підтримку висновок дисертантки про те, що еволюція соціальної держави/держави загального добробуту – це закономірний процес, який є відповіддю на запити та виклики громадянського суспільству та правовій державі на певних етапах їх розвитку. На межі ХХ–ХХІ століть європейські демократичні, соціальні, правові держави зазнають чергової трансформації, основними рисами якої є: а) акцент на екологічній складовій, що дозволяє говорити про соціально-екологічну державу, яка сприймає реалізацію екологічної функції як один із ключових державних імперативів; б) цифровізацію соціальної держави, завдяки чому остання стає більш суверенною, стійкою і конкурентоспроможною в цифровому відношенні (підрозділи 1.3. і 1.4, с.162).

Позитивно слід оцінити введення В. О. Гайдамакою у вітчизняний науковий обіг поняття «цифрова соціальна держава», що є яскравим відображенням європейських поглядів на цілі та стратегії європейської інтеграції на сучасному етапі та на перспективу. У рецензованій роботі оцінюється вплив соціальної держави на ефективність функціонування Економічного та валютного союзу, створення відповідних умов для інновацій та підвищення конкурентоспроможності. Проникнення технологій та посилення науково обґрунтованої політики проклали шлях до автоматизованого надання соціальних послуг. Водночас слід підтримати висновок авторки про те, що цифровізація породжує нові соціальні ризики (наприклад, дискримінацію, ізоляцію та нерівність у доступі до соціального забезпечення тощо), які ставлять на порядок денний завдання щодо удосконалення моделі цифрової

соціальної держави з метою недопущення ущемлення прав людини та громадянина (підрозділ 1.4.).

Зважаючи на популярність поняття «екологічна («зелена») держава» ми підтримуємо виважену позицію дисертантки, на думку якої у широкому розумінні екологічну державу слід розглядати як певну теоретичну абстракцію, зміст якої виводиться шляхом аналізу положень конституції, чинного законодавства, судової практики, а також ратифікованих державою міжнародних договорів у сфері екологічного права. Екологічна держава не може існувати поза межами цілісної концепції демократичної, соціальної і правової державності, завдяки чому вона вирізняється від інших держав, які хоча й проводять екологічну політику, але не можуть бути віднесені до категорії демократичних, соціальних і правових. Переосмислення соціального призначення держави відповідно до принципів екологічної демократії сприяє набуттю нею ролі екологічного управлінця і посередника у транскордонній демократії. (підрозділ 1.3., с. 162-163)

Особливістю роботи В. О. Гайдамаки є демонстрація досить оптимістичного погляду на досягнення європейської інтеграції в соціальній сфері, зокрема в побудові європейської соціальної моделі. У цьому контексті перепроєктування соціальної держави в масштабах об'єднаної Європи розглядається дисертанткою як відповідь на критику тих, хто стверджує, що соціальна держава зменшує стимули, стимулює менталітет залежності в суспільстві, але не є фінансово стійкою. Навпаки, європейські країни з найсильнішими моделями соціальної держави і Європейський Союз в цілому завдяки поступовому втіленню Європейської соціальної моделі довели, що краще впоралися з економічною кризою та мають вищий рівень життя.

Слід також погодитися тезу, відповідно до якої під термінами «соціальна політика» і «соціальне право» Європейського Союзу сьогодні маскується те, що фактично є сегментом соціальної політики, який пов'язаний з зайнятістю, і при цьому є еkleктичним набором норм трудового права.

Європейський Союз створив звід законів, які доповнюють, а іноді і обмежують існуючу національну соціальну політику (підрозділ 2.2., с. 165).

Зазначені вище аспекти дисертаційної роботи свідчать про необхідність подальших досліджень даної проблеми та значущість для розвитку соціальної державності для України.

Перелічені та інші наукові результати, одержані автором, є її особистим внеском у вирішення важливої наукової проблеми щодо розробки теоретичних засад функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів і полягає в тому, що викладені у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у:

1) науково-дослідній сфері для розвитку недостатньо розробленого в юриспруденції наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням відносин щодо функціонування національних моделей соціальної держави в рамках Європейського Союзу, а також формування Європейської соціальної моделі;

2) нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів положень нормативно-правових актів в сферах розбудови соціальної держави, захисту соціальних прав, а також співпраці України та Європейського Союзу з питань приведення національного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС;

3) інтерпретаційно-правовій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування положень, пов'язаних з конституційним принципом соціальної держави, а також законодавства Європейського Союзу, які не знайшли достатнього відображення в чинному законодавстві та в правових позиціях Конституційного Суду України;

4) навчальному процесі – при викладанні загальної теорії права, конституційного права, права ЄС, права соціального забезпечення; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та бакалаврів;

5) інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про розбудову Європейської соціальної моделі.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданні кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доповідалися на всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях.

За темою дисертації опубліковано 10 наукових праць, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, одній статті у закордонному фаховому науковому періодичному виданні, а також 6 тезах доповідей на конференціях.

Анотація дисертації та публікації В. О. Гайдамаки в необхідній та достатній мірі відображають основний зміст дисертаційної роботи та дозволяють судити про ступінь її повноти та закінченості відповідно до поставлених дослідницьких завдань.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями і предметом дослідження та мають логічну побудову. Робота складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до розділів й загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг роботи становить 222 сторінки, із них основний текст викладено на 166 сторінках, список використаних джерел (523 найменувань) – на 54 сторінках, а також додаток – на двох сторінках.

Дисертаційна робота структурована з урахуванням особливостей теми та завдань наукового дослідження особливостей функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції. Слід наголосити на системності роботи, про що свідчать логіка та послідовність викладу матеріалу дисертації. Чітко простежуються авторська думка та логічна завершеність роботи.

Оформлення дисертації та дотримання академічної доброчесності. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог для такого різновиду

наукових праць. Робота виконана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Сформульовані дисертанткою положення, висновки та пропозиції є аргументованими та логічно викладеними. У рецензованій роботі порушень академічної доброчесності не виявлено. Беручи до уваги все зазначене вище, подана наукова дисертаційна робота свідчить про наукову зрілість дисертантки, її вміння бачити актуальні проблеми функціонування соціальних держав європейських країн в умовах побудови Європейської соціальної моделі, готовність розв'язувати їх на достатньому науковому рівні.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Переважна більшість висновків, пропозицій і рекомендацій, наведених у рецензованому дослідженні є належним чином аргументованими. Разом із тим, констатуємо низку переваг дисертаційної роботи В. О. Гайдамаки, слід відмітити й наявність певних недоліків, дискусійних та таких, що потребують додаткової аргументації положень.

1. У своїй роботі дисертантка, обґрунтовуючи актуальність свого дослідження, згадує феномен соціального громадянства, якому приділяється значна увага у зарубіжних публікаціях, але, на жаль, не згадується вітчизняними авторами. Позитивно оцінюючи увагу к цьому питанню і його пов'язуванню з проблематикою розбудови соціальної Європи, разом з тим слід зазначити, що в наступних підрозділах дисертації авторка не вдається до розкриття його змісту і зв'язку з соціальною державністю, її розбудовою в рамках Європейського Союзу. У цьому зв'язку хотілось би почути під час публічного захисту її бачення цієї проблематики, адже розуміння соціального громадянства, в основі якого лежить підхід Т. Х. Маршалла, не лише зіграло певну роль у теоретизуванні держави загального добробуту, наприклад, у повоєнній Великій Британії, але також позитивно позначилося на процесі відновлення західної Європи.

2. Гендерні відносини, втілені у розподілі праці за статевою ознакою, гендерними формами громадянства та політичної участі, ідеологіях мужності та жіночності тощо, глибоко формують характер соціальної держави у

європейських країнах. Аналогічним чином інститути соціального забезпечення – набір програм соціальної допомоги та соціального страхування, які асоціюються з поняттям «соціальна держава», – впливають на гендерні відносини. Хоча в обґрунтуванні актуальності дисертаційного дослідження згадуються автори, які досліджують цей напрям, в самій роботі цій проблематиці не приділено зовсім уваги. Але оскільки донедавна в європейській правовій та політичній думці існували два основні підходи до гендерних відносин та соціальної держави: один виходив з того, що держави сприяють соціальному відтворенню гендерних ієрархій, а другий – що держави здійснюють поліпшуючий вплив на гендерну нерівність, виникає питання, як дисертантка підходить до розкриття цієї проблеми.

3. У подальших дослідженнях дисертантці варто приділити увагу питанню визначення критерії виокремлення галузі соціального права у правопорядку Європейського Союзу, яке не отримало розкриття в роботі.

4. Дисертація виграла б, якщо б її авторка звернула увагу на вплив соціальних ризиків на реалізацію послуги соціальної інтеграції та реінтеграції як виду соціального захисту в Європейському Союзі біженців з України.

Разом з цим, наведені міркування не впливають на загальний позитивний висновок щодо виконаної дисертаційної роботи та не применшують наукової цінності рецензованого дослідження.

Загальний висновок. Дисертаційна робота В. О. Гайдамаки на тему «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції» виконана на високому науково-теоретичному рівні, матеріали дисертації викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження відповідає обраній ним спеціальності 081 - «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам. На підставі викладеного можна

зробити висновок, що дисертація Гайдамаки Вікторії Олександрівни на тему «Теоретико-правові засади функціонування соціальної держави в умовах європейської інтеграції», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри права Європейського
Союзу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Дмитро БОЙЧУК

Підпис *Бойчук Д.*
Засвідчую *Бойчук Д.*
Нач. ВК
22 01 2024 р.